

Богашиновић Будмани, Аница Боштовић и Никола Марчи, док завршни период обележавају: Маро Златарић, Антун Фердинанд Путица, Пијерко Соркочевић и Марко Бруеровић. Објављивањем Гундулићевог *Османа* и стваралаштвом писаца првих деценија XIX века, по ауторки, завршава се дубровачка књижевност, постајући део књижевне историје.

Синтеза Злате Бојовић, *Историја дубровачке књижевности*, исцрпношћу у обради обимне грађе, као и ваљаном аргументацијом, представља значајан допринос осветљавању књижевности од ренесансе до рационализма. Поред тога, ово дело отвара и теме за даља истраживања и теоријска промишљања, будући да Град, и у сасвим измењеним околностима, наставља свој културни живот на темељима старе дубровачке књижевности. И у периоду окупације Дубровник живи кроз стваралаштво, не тако великих, али свакако значајних писаца попут Никше Градија, Ивана Стојановића, Матије Бана и других.

Биљана ЂИРИЋ

О ЖУДЊИ ЗА РАЗЛИЧИТОШЋУ

Артур Лавцој, *Велики ланац бића: Проучавање историје једне идеје*, превела Горана Раичевић, „Академска књига”, Нови Сад 2014

*Само једна ствар је потребна: Све
Остало је штетина над штетинама.*

Г. К. Честертон

Велики ланац бића Артура Лавцоја (1873–1962), како се напомиње на корицама књиге, настао је у форми предавања која је аутор држао на Харварду 1932. и 1933. године и стекао је репутацију камена темељца „историје идеја”. Књига се такође узима као основ историјских и филозофских анализа 20. столећа и стога је посве необично да се све до недавно није појавио њен превод на српски језик. Када је одвећ реч о преводу и опреми књиге, посао је учињен на високом нивоу и по високим стандардима: звездицама су дати и преводи латинских цитата, уобичајених фраза или појашњења појединих места, а цитати који се односе на књиге које су одвећ преведене на наш језик, наведени су према тим књигама, тако да је обезбеђен адекватан увид у дело овог мислиоца.

У уводним напоменама, аутор представља књигу као допринос историји идеја, која је шири и специфичнија од историје филозофије. Бавећи се историјом филозофских доктрина, она продира у строго индивидуалне системе и разбија их у идеје-јединице, док историчара идеја

интересују стабилни динамички фактори, идеје које утичу на историју мишљења. Као примарне јединице историје мишљења, Лавцој је издвојио: 1) уверења, несвесне менталне обичаје у мишљењу појединца или генерације; 2) дијалектичке мотиве; 3) осетљивост на различите врсте метафизичког патоса (патос чисте опскурности, патос езотеричнога, патос вечности, монистички и пантеистички патос, волунтаристички патос);¹ 4) филозофску семантику; 5) проблем исте идеје, понекад у знатној мери прерушене (нпр. историја баштованства, „енглеска башта”, појава моде уређивања врта).

У оквирима ових разматрања, аутор је изнео једну и данас актуелну опаску о којој вреди промишљати. Ради се, наиме, о неопходности да филозофија и модерне књижевности треба да се прожимају у настави на универзитетима (отуда књига обилује како примерима из филозофије, тако и из лепе књижевности); помиње Вајтхеда који каже да је у књижевности конкретан изглед човечанства добио експресију, а могућно је разлучити и мишљење својствено једној генерацији и, најпосле, предлаже једну, рекло би се, дискутабилну поделу студија по периодима и групама у оквиру периода, спрам поделе према државама, расама, језицима.

У представљању *Великог ланца бића* у једанаест поглавља, Лавцој је почео од рађања идеје у грчкој филозофији, преко ланца бића и унутрашњих конфликта у средњовековном мишљењу, принципа пунине и нове космографије, пунине и довољног разлога код Лајбница и Спинозе, ланца бића у мишљењу 18. века и места и улоге човека у природи, принципа пунине и оптимизма у 18. веку, ланца бића и неких аспеката биологије у 18. веку, темпорализације ланца бића, романтизма и принципа пунине, до исхода и поука ове историје идеје.

Разматрајући Платонов апсолут (идеју добра), затим космос као живо биће које унутар себе садржи њему по природи сродна жива бића, код Аристотела је пронашао зачетак идеје континуитета, која је била предодређена да се стопи са платоновском доктрином о нужној потпуности света, мада Аристотел није веровао у то да сви организми могу да се поређају у један нарастајући низ облика. Оваква разматрања дала су следећи резултат: концепцију о плану и структури света коју су кроз средњи век, па све до краја 18. века, многи филозофи и научници прихватили без поговора, концепцију универзума као великог ланца бића, састављеног од огромног, по логици принципа континуитета – бесконачног броја беоцуга – од најлишеније врсте бића, готово небиха, до најсавршенијег (*ens perfectissimum*).

¹ Осетљивости на различите врсте метафизичког патоса имају улогу у стварању филозофских система, а деликатан задатак откривања различитих осетљивости, као и начина на који оне утичу на обликовање неког система или чине неку идеју уверљивом и вредном, део је посла историчара идеја.

Принцип континуитета у средњем веку допринео је ублажавању оштрог дуализма између духа и тела. Говорећи о дивној повезаности ствари (*connexio rerum*), Аквински је материјално (род телесног) сагледавао како на својој највишој тачки код човека, прелази у духовно. Средином 18. века, песник Јанг је у принципу континуитета видео доказ о бесмртности људске душе, а уплив принципа пунине, посве је јак и средином 19. века, што се да сагледати на примеру дела Виктора Игоа. Принцип пунине за Спинозу био је потпуна неизбежност (све што јесте, мора да постоји онако како јесте), док је за Лајбница нужно да има врста које никада нису постојале, нити ће постојати и то зато што нису компатибилне са групама створења које је Бог изабрао.

Идеја о универзуму као ланцу бића, закаснео процват је доживела у 18. веку (Адисон, Кинг, Болингброк, Поуп, Халер, Томсон, Ејкенсајд, Бифон, Боне, Голдсмит, Дидро, Кант, Ламбер, Хердер, Шилер, Волтер, Доктор Џонсон). Оно што је за 18. век представљао ланац бића, за 19. век била је еволуција, истакао је Лавцој у намери да потцрта важност ове идеје.

Треба, надаље, разликовати лествицу бића – степениште којим се човек пење до блаженства и лествицу бића замишљену као низ природних одлика. Најсавршеније бивствујуће, не би било Бог које у самодовољности наткриљује свет, већ укупан збир коначних бивствујућих, схваћених као израз ове фундаменталне генеративне нужности. Једно је разноликост оличена у Лајбницовом питању: зашто камен нема лишће и зашто мрави нису паунови?, изречена у контексту аналогije између најбољег света и најбољег друштва (неједнакост по сталежу у том смислу није лоша појава). Друга разноликост оличава се пак у идеји да због нужности реализације потпуне лествице бића, мора постојати бесконачност светова, да би се обезбедио простор за такво потпуно остварење свих могућности, што за Паскала представља тегобни осећај. Трећа би се оличила у циљу уметности да достигне најбогатији израз обиља различитости, па је тако боље читати Вергилија и неки јако лош еп, него у искуству имати само Вергилијево дело...

Кант је поставио људску природу на средину лествице бића, Халер је човека назвао злосрећном међуствари анђела и животиња, па је тако дужност човека да чува своје место, а не да гордељиво тежи да га превазиђе („човек жуди да анђеоски постане, а анђеоски да буде Бог”). Принцип пунине, међутим, био је неспојив са вером у прогрес, отуда наизглед чуди што је пуни процват доживео баш у 18. столећу, када је током просветитељства доминантно било веровање у једнообразност, међутим, не треба пренебрегнути, све чешће и опширније говорило се и о теоријским премисама разноликости. У етичком смислу, Шлајермахер је једнообразност вере доводио у везу са злом, залажући се за то да сваки човек треба да има властиту веру, која одговара оној јединствености његове

природе и јединственом месту у универзуму. То је у крајњим консеквенцама Лавцојевог размишљања о идеји великог ланца бића у контексту романтизма наметнуло размишљање, према којем човек не може бити оригиналан или јединствен више него што му је дала природа, па се тако идеја подала у политичкој и социјалној сфери – врсти колективне таштине, именоване као национализам или расизам. Трагичне последице национализма и расизма видео је у народима који су од својих посебности начинили божанство, добро или лоше или обоје, који су почели да мисле да другог бога осим њих и нема.

Лавцој је на крају књиге прогласио идеју о ланцу бића неуспешним експериментом, будући да је правац по којем се свет креће случајан, јер се не зна шта је следеће и јер универзум разноликих врста мора бити пун скокова. Наравно, рачунајући и на запажања о изумрлим врстама и онима у изумирању, по њему, тешко да се може говорити о континуитету, а поред осталог, претпоставка о апсолутној рационалности космоса била би неприхватљива...

Но, барем два су питања која извиру из размишљања о *Великом ланцу бића*. Једно је проблем митолошких бића или богова, као карика у ланцу бића, између примера ради човека и рибе/птице (сирене), човека и бика (Минотаур), човека и козе (сатир), човека и коња (кентаур), који није засебно разматран, можда зато што Лавцој није сматрао да се идеја о великом ланцу (*Хомеровом златном ланцу*, како је назива Макробије) односи на ову проблематику, а можда и зато што је ипак проблем поставио у контекст хришћанства. Чини се, ипак, да би истраживање митолошких карика у ланцу бића могло да пружи плодноне резултате, посебно ако се имају у виду и божаства Старог Египта која су представљена као спојнице човека и животиња, а заправо оличавају присуство свих животиња и биљака у њиховом сопству, а она која је на врху тог ланца оличена је као глава божанства.

Други правци размишљања односили би се на то да самим тим што принцип пунине негира идеју прогреса, у извесном смислу полемише и са просветитељским идејама. С друге стране, гордељивост напретка произвела је идеју о народима који „мисле да другог бога осим њих нема”, што је довело до крвопролића енормних размера у 20. столећу у два светска рата, а у тежњи да се одређени народи или расе истребе. Јасно је да се то само по себи коси са идејом о великом ланцу бића, који у лепоти разноликости даје право на постојање и оном бићу које се граничи са небићем. Јер, иако је велики ланац бића – ланац непрекинут што увис стреми, како би рекао Јанг, Бог се спушта из своје узвишености која све надилази, управо не би ли постојао у свему, како каже Ареопагита, „Ова љубав је заједничка свему ... када би се љубав окренула [и] назад”.